

به سوی اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی

(مجموعه مقالاتی در زمینه آماده‌سازی
اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی)

به کوشش
محمدرضا شمس اردکانی
فرید قاسملو

سرشناسه	: شمس اردکانی، محمدرضا، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: به سوی اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی (مجموعه مقالاتی در زمینه آماده‌سازی اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی) به کوشش محمدرضا شمس‌اردکانی، فرید قاسملو.
مشخصات نشر	: تهران: چوگان: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۰ ص: جدول
شابک	: 978-964-5682-96-3
موضوع	: پزشکی اسلامی - واژه‌نامه‌نویسی.
موضوع	: پزشکی اسلامی - واژه‌نامه‌نویسی - تاریخ.
موضوع	: پزشکی - ایران - واژه‌نامه‌نویسی - تاریخ.
موضوع	: اصطلاحنامه‌ها
شناسه افزوده	: قاسملو، فرید، ۱۳۴۸ -
شناسه افزوده	: دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران
رده بندی کنگره	: ۱۲۸/۴۲۸: ۱۳۹۰ ۹
ردیف	: ۶۱۰/۹۱۷۶۷۱

نام کتاب: به سوی اصطلاح نامه پزشکی دوره اسلامی

نویسنده: به کوشش محمدرضا شمس اردکانی، فرید قاسملو

ناشر: چوگان با همکاری دانشگاه علوم پزشکی تهران

تیراژ: ۵۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۰

قیمت: ۳۸۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۶۸۲-۹۶-۳

تلفن: ۰۹۱۲۳۵۹۱۴۴۳-۶۶۴۰۶۴۷۷

فهرست

مقدمه	۵
مبانی هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی در تدوین	۱۵
سیر تاریخی اصطلاح‌نامه‌نگاری پزشکی در زبان فارسی	۴۹
سیر تحول اصطلاح‌نامه‌نگاری پزشکی در ایران	۱۱۵
سازمان‌های تابع تاریخ پزشکی اسلامی در کتابخانه‌ها و ابزارهای آن	۱۳۳
معرفی رده‌نگار تاریخی پزشکی اسلامی	۱۴۵

مقدمه

کتاب حاضر، دومین طلیعه انتشار «اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی» می‌باشد که قرار است از طریق فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران و در قالب طرح پژوهشی علم در ایران منتشر شود. بخشی از این طرح پژوهشی به بررسی دانش پزشکی در ایران اختصاص دارد و بخش از زیر مجموعه دانش پزشکی نیز، انتشار اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی است. در همین جا باید گفت نخستین طلیعه انتشار این اصطلاح‌نامه، اختصاص یک شماره از مجله کتاب ماه علوم و فنون و شامل مجموعه مقالاتی درباره این اصطلاح‌نامه بود که ما در نامه این مطلب بدان خواهیم پرداخت.

اما پیش از هر چیز، اجازت دهید به این پرسش پاسخ دهیم که لزوم انتشار اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی چیست و اصولاً چرا باید اصطلاح‌نامه‌ای منتشر شود؟ واقعیت این است که امروزه، و به دلایلی چند سرمایه‌گذاری به نسبت زیادی در عرصه پزشکی سنتی و تاریخ پزشکی در کشورمان در حال انجام است. این سرمایه‌گذاری ماحصل کوشش‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ فرهنگستان علوم پزشکی و چندین دانشگاه کشور است. ضروری که کمتر هفته‌ای را می‌توان سپری کرد که طی آن کتابی یا مقاله‌ای درباره پزشکی سنتی ایران یا تاریخ پزشکی دوره اسلامی منتشر نشود. همچنین، هم در کشورمان و هم در کشورهای دود نزدیک هر چند ماه شاهد برپایی همایشی درباره پزشکی سنتی یا تاریخ پزشکی هستیم و این را هم باید افزود که سازمان بهداشت جهانی نیز می‌کوشد کشورهای مختلف را به استفاده از استعدادهای داخلی و سنتی آن‌ها در جهت تصحیح نظام‌های درمانی و بهداشتی کشورها سوق دهد. براینکه این کوشش‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها، همه و همه انتشار انواع مجلات و بولتن‌ها و به زبان‌های مختلف است. همچنین، متون

پزشکی گذشتگان ما، که خواه به زبان عربی و خواه به زبان فارسی، هم به صورت انتشار عکسی (یا فاکسی میله) و هم به صورت تصحیح شده (فارغ از اینکه به تعدادی از آن‌ها بتوان عنوان «تصحیح» داد یا نه؟) منتشر می‌شود. انتشار این همه اطلاعات، زیر ساخت‌هایی را می‌طلبد که بتوان با استفاده از آن‌ها، این اطلاعات را ذخیره‌سازی و سازمان‌دهی نمود و تسهیلی برای استفاده‌کنندگان بعدی از این دانش‌های تولید شده پدید آورد. اصطلاح‌نامه و آثار پیرامونی آن (که در ادامه به آن‌ها خواهیم پرداخت) جملگی با این هدف آماده‌سازی می‌شوند.

درباره لزوم تهیه اصطلاح‌نامه‌ها در جهت بهسازی فرایند ذخیره و سازمان‌دهی اطلاعات بسیار گفته شده و شنیده شده است. بنابراین، اجازه بدهید در این نوشته به تکرار موضوعی که این دست نپردازیم، بلکه بیش از همه چیز باید توضیح دهیم که غرض ما از انتشار این دو بین‌المللی «اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی» چیست؟ واقعیت این است که تهیه اصطلاح‌نامه‌ای خاص در هر شاخه از شاخه‌های دانش، نتیجه کوششی «گروهی» و استفاده از دانش افراد مختلفی است. این کار گروهی، در شاخه‌ای از دانش که فعال و پویا باشد، رشته‌های مربوط به آن (یا نزدیک به آن) در دانشگاه‌ها وجود داشته باشد یا نمونه مشابه اصطلاح‌نامه آن به زبان‌های خارجی وجود داشته باشد که امکان ترجمه این اصطلاح‌نامه را به زبان فارسی فراهم آورد، همه و همه باعث خواهد شد تا فرصت پدیدآیی آن اصطلاح‌نامه خاص زودتر پدید آید.

اما در ایران، نه رشته تاریخ پزشکی وجود دارد، و نه تا کنون اصطلاح‌نامه‌ای درباره این شاخه از دانش به زبان‌های دیگر فراهم آمده تا فرصت ترجمه آن را به زبان فارسی به ما بدهد. بنابراین، اقدام به تهیه اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی در عرصه‌ای باید صورت پذیرد که بسیاری از امکانات تسهیلی در آن اصلاً پدید نیامده است. در این قحط‌بازار، اگر قرار است کاری دقیق و اصیل صورت پذیرد، باید بیش از دیگر اصطلاح‌نامه‌ها از فرصت مشاوره با کارآزمودگان عرصه‌های مختلف مربوط به تهیه اصطلاح‌نامه‌ها استفاده شود و در عین حال، زیرساخت‌های مرتب‌تری نیز برای

آن اندیشیده شود تا امکان دستیابی به اصطلاحنامه‌ای دقیق و روشمند را بیش از پیش فراهم آورد.

بر این اساس، گروه پدیدآورندگان اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی بر آن هستند تا به‌طور منظم و با انتشار مقالات مختلف امکان جلب آراء انتقادی و تصحیحی دیگران را بیش از پیش فراهم آورند. پیش از این گفتیم که مجموعه حاضر، دومین طلیعه انتشار اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی است، نخستین طلیعه کار، انتشار کتاب ماه علوم فنون، دوره دوم، سال دوم، شماره ششم، شماره پیاپی ۱۰۶ در مهرماه ۱۳۸۷ بود. در این شماره، از جمله به حجم تقریبی ۱۲۰ صفحه، جمعاً ۷ مقاله، گزارش، نشست و مصاحبه در زمینه توسعه اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی منتشر شد. گام دوم نیز، مجموعه حاضر است. از مهرماه ۸۷ تا کنون، دست‌اندرکاران تهیه اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی بیش‌تر احساس می‌کنند که درباره هدف به روشنایی‌هایی دست یافته‌اند و ساختار این اصطلاحنامه احتمالی بیش‌تر برای آن‌ها معلوم شده است. در عین حال، دستاوردهای زیرساخت چندین موردی نیز برای تهیه این اصطلاحنامه آماده شده است. لذا انتشار این دومین طلیعه شروع می‌نمود تا بتوان بار دیگر تجربه و دانش افراد مختلف را به یاری گرفت.

اما این زیرساخت‌هایی که تا کنون چند بار از آنها یاد کردیم چیستند؟ بدون تردید هیچ اصطلاحنامه‌ای نمی‌تواند در بستری خالی، و بدون تکیه به آثار پیشینی دیگری منتشر شود، مگر آنکه اساس تهیه چنین اصطلاحنامه‌ای بر «ترجمه» گذارده شود. اما پیش از این گفتیم که اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی قرار نمی‌گیرد بر اساس ترجمه پدید آید. بنابراین، لازم است زیرساخت‌های آن، پیش از خود اصطلاحنامه منتشر شوند. ما همچنان در قالب طرح پژوهشی علم در ایران، مشغول تهیه این زیرساخت‌ها هستیم، ضمن آنکه رویکرد به نسبت فعال اصطلاحنامه‌نویسی در ایران نیز گاه‌به‌گاه اثری را فراخور حال اصطلاحنامه پزشکی دوره اسلامی منتشر می‌نماید.

اگر قرار باشد این زیرساخت‌ها را برشماریم، مهم‌ترین آن‌ها را چنین می‌توانیم نام ببریم:

۱. انواع کتاب‌شناسی‌ها درباره تنوع اصطلاحنامه‌های تولید شده به فارسی.

۲. کتاب‌شناسی‌های مختلف در زمینه دانش پزشکی دوره اسلامی،

۳. سرعنوان‌های موضوعی پزشکی دوره اسلامی.

۴. گسترش‌های موضوعی در زمینه پزشکی دوره اسلامی.

۵. جمع‌آوری‌های مختلف از واژگان تخصصی پزشکی دوره اسلامی.

۶. کوشش در جهت ترسیم ساختار پزشکی دوره اسلامی.

۷. مطالعه درباره نرم‌افزارهای اصطلاح‌نامه‌ای.

این البته به جز انواع مقالات، کتاب‌ها و پایان‌نامه‌هایی است که درباره اصطلاح‌نامه به زبان فارسی پدید آمده‌اند.

اکنون اجازه دهید درباره هر کدام از موارد فوق، که می‌توانند در راستای تولید اصطلاح‌نامه‌های فارسی دوره اسلامی به کار آیند مختصر توضیحی بدهیم:

۱. علاوه بر کتاب‌شناسی اصطلاح‌نامه‌ها که به کوشش اشرف‌السادات فولادی، در سال ۱۳۷۲ خورشیدی و در ۷۵ صفحه در تهران منتشر شد، کمابیش آثار چند دیگری نیز پدید آمده است که می‌کوشند گامی در این زمینه ارائه دهند. از جمله، سید مهدی طاهری توانسته است در مقاله‌ای با عنوان «کتاب‌شناسی اصطلاح‌نامه (در کتاب ماه کلیات، سال دهم، شماره دهم، شماره پیاپی ۱۱۸، مهر ماه ۱۳۸۶، ص ۱۱۲-۱۱۳) گزارشی از مهم‌ترین ادبیات منتشر شده در باب اصطلاح‌نامه‌ها و نیز مهم‌ترین اصطلاح‌نامه‌های تهیه شده به فارسی به دست دهد. در مقایسه اصطلاح‌نامه فلسفه اسلامی که به کوشش محمد هادی یعقوب‌نژاد و گروهی دیگر از همکاران در شهر قم و در سال ۱۳۷۶ خورشیدی منتشر شد (صفحه ۲۰-۲۲) نیز گزارشی از مهم‌ترین اصطلاح‌نامه‌های فارسی که تا آن موقع منتشر شده بودند و نیز آثاری که درباره قواعد و دستورالعمل‌های تهیه اصطلاح‌نامه‌ها به زبان فارسی منتشر شده‌اند درج شده است. این آثار راهنمای خوبی برای رصد کوشش پژوهشگران ایرانی علاقه‌مند به تولید اصطلاح‌نامه است.

۲. در جهت استخراج کلیدواژگان یا اصطلاحات تخصصی پزشکی دوره اسلامی که در مقالات مختلف به چاپ می‌رسند، آگاهی از انتشار مقالات تخصصی درباره پزشکی

دوره اسلامی ضروری است. علاوه بر مقالاتی که در فهرست مقالات فارسی استاد ایرج افشار نمایه‌سازی می‌شوند، و علاوه بر مقالاتی که اطلاعات آن‌ها را از Index Islamicus می‌توان به دست آورد، کوشش تخصصی که تا کنون در این زمینه به عمل آمده است انتشار کتابنامه تاریخ پزشکی اسلامی است که به کوشش محمدرضا شمس اردکانی، فرید قاسملو، فاطمه علی‌اکبری و مهسان پور اسداللهی در ۵۳۰ صفحه و در سال ۱۳۸۷ خورشیدی در تهران منتشر شد. در این کتابنامه کوشش شده است تا مقالاتی که در زمینه پزشکی دوره اسلامی تا سال ۱۳۸۶ خورشیدی به زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی منتشر شده‌اند معرفی شوند تا امکان استخراج کلیدواژه‌ها یا اصطلاحات مقالات منتخب امکان‌پذیر گردد.

۳. بدون تردید تهیه سرانوان‌های موضوعی پزشکی دوره اسلامی یکی از مهم‌ترین آثار زیرساختی برای اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی است. به عبارت دیگر، اگر قرار باشد این اصطلاح‌نامه دو بال داشته‌اشد، یکی از آن‌ها همین سرانوان‌ها، و بال دیگر گسترش موضوعی پزشکی دوره اسلامی است (که در ادامه بدان خواهیم پرداخت). کار تهیه این سرانوان، در طرح پژوهشی علم ایران در حال انجام است تا همچون کتاب «کتابنامه پزشکی دوره اسلامی» به‌عنوان یکی دیگر از نتایج طرح پژوهشی مذکور منتشر شود و تهیه‌کنندگان آن امیدوار هستند سرانوان‌ها طی سال ۱۳۸۹ خورشیدی به زیور چاپ آراسته گردد.

۴. گفتیم که یکی دیگر از زیرساخت‌های تهیه اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی، تهیه گسترش موضوعی است. با توجه به اینکه مهم‌ترین کتابخانه‌های ایران بر اساس نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا (LC) رده‌بندی شده‌اند، ایجاد گسترش تاریخ پزشکی دوره اسلامی کوشش زیرساختی مناسبی دیده شد. این گسترش (با نام: رده RIS، تاریخ پزشکی دوره اسلامی) به کوشش محمدرضا شمس اردکانی، فرید قاسملو و رقیه هاتفی مستقیم در ۱۱۵ صفحه در سال ۱۳۸۷ خورشیدی منتشر شد. در این گسترش (که شاکله خود آن بر اساس گسترش رده BBR، فلسفه اسلامی گذارده شده است) روی هم رفته ۸۰۰ شماره برای تاریخ پزشکی دوره اسلامی دیده شده و این

پزشکی تا قرن چهاردهم هجری بر اساس دوره‌های قرن‌ی گسترش یافته است.

۵. یکی از موارد تهیه هر اصطلاح‌نامه، واژگان تخصصی، یا به عبارتی اصطلاحات آن شاخه از دانش است. برای جمع‌آوری واژگان تخصصی پزشکی دوره اسلامی نیز، دو راه اندیشیده شد. یکی، استخراج واژگان از متون تخصصی پزشکی دوره اسلامی به زبان‌های فارسی و عربی؛ و دیگر سوق دادن چند پایان‌نامه در رشته‌های مختلف علوم انسانی برای واکاوی این واژگان. از جمله، تاکنون دست‌کم دو پایان‌نامه با این رویکرد صورت انجام پذیرفته است:

الف. شیخ مصطاحات پزشکی در کتاب هدایة‌المتعلمین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته ادبیات فارسی به راهنمایی دکتر مهدی محقق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، سال ۱۳۸۷ خورشیدی.

ب. اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی بر اساس تحلیل محتوایی و واژگانی کتاب الاغراض‌الطبیة، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ، به راهنمایی دکتر هوشنگ خسرویگی، دانشگاه پیام‌نور، سال ۱۳۸۸ خورشیدی.

این تدبیر نیز اندیشیده شده است که دست‌کم سه پایان‌نامه دیگر با این هدف در دانشگاه‌های کشور صورت انجام پذیرد.

این کوشش‌ها برای استخراج واژگان، علاوه بر کوشش‌هایی است با مطالعه مقالات تألیف شده در عرصه پزشکی دوره اسلامی و با استخراج واژگان این مقالات صورت خواهد گرفت.

۷. همزمان با کوششی که تاکنون درباره استخراج واژگان تخصصی پزشکی دوره اسلامی انجام شده است، لازم بود تا کوششی نیز برای تهیه ساختار و اندام واژه دانش‌پزشکی دوره اسلامی صورت پذیرد. تا پس از کنترل واژگان پزشکی دوره اسلامی بتوان آن‌ها را در قالب این اندام موضوع‌بندی نموده و روابط اعم و اخص آن‌ها را تبیین و تعیین نمود. تاکنون کارهای چندی جهت تهیه نموداری از ساختار پزشکی دوره اسلامی انجام شده است (نمونه آن، می‌توان از این مقاله یاد کرد: درآمدی بر فلسفه پزشکی اسلامی، تألیف عثمان بگار، ترجمه محدرضا مصباحی، در: تاریخ و فلسفه علوم اسلامی، مشهد ۱۳۸۵ خورشیدی، ص ۱۰۹-۱۳۶ که در صفحه ۱۱۶ آن کوششی در

جهت ارائه این نمودار انجام شده است). اما این کوشش‌ها تا رسیدن به سر منزل مقصود راه درازی پیش‌رو دارد. در این عرصه نیز، دو کار صورت گرفت. یکی، کوشش در جهت ارائه نموداری روزآمدتر، درباره ساختار پزشکی دوره اسلامی و دیگر، تهیه مقالاتی در جهت معرفی ساختار مهم‌ترین کتاب‌های پایه در پزشکی دوره اسلامی، تا بتوان بر اساس این دانسته‌ها، نمودار احتمالی از دانش پزشکی دوره اسلامی را مستندسازی نمود (از جمله این مقالات، به این مقاله می‌توان اشاره نمود: گزارشی درباره ساختار و عنوان اجزای کتاب‌های قانون ابن‌سینا و ذخیره خوارزمشاهی از سید اسماعیل جانی، به کوشش عبدالحسین اسماعیل نسب، در: کتاب ماه علوم و فنون، دوره دوم، سال دوم، شماره ششم، شماره پیاپی ۱۰۶، مهر ۱۳۸۷؛ ویژه‌نامه اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی ص ۴۲-۸۵). امیدوار هستیم دست‌کم دو مقاله دیگر نیز در این حوزه تابش از تهیه اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی تألیف و منتشر شود.

۷. اگرچه امروزه و در فصل‌های ردیابی، شناسایی و بررسی قابلیت‌های نرم‌افزارهای تهیه اصطلاح‌نامه چنداست نیست، اما فرصت تهیه یک پایان‌نامه در این حوزه امکان خوبی برای مقایسه ویژگی‌های چندی از این نرم‌افزارها بود. مشخصات این پایان‌نامه بدین شرح است: بیسی، میت نرم‌افزارهای اصطلاح‌نامه‌ای فارسی، استاد راهنما دکتر فاطمه نوشین فرد، به‌توسط مه‌پور اسداللهی‌نژاد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دفاع شده در مهر ۱۳۸۷؛ بر این اساس، کوشش‌های اولیه برای تهیه نرم‌افزار مربوط به اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی، با مطالعه تطبیقی چند نمونه از نرم‌افزارها بر اساس معرفی در پایان‌نامه فوق‌الاشاره شکل گرفته است.

دیگر کوشش‌های دست‌اندرکاران تهیه اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی، از جمله ترسیم خط سیر کار، به‌کار گرفتن فرصت حضور خبرگان عرصه نظریه‌پردازی در حوزه اصطلاح‌نامه‌ها و فرصت مشاوره با زبان‌شناسان و خبرگان عرصه تاریخ پزشکی دوره اسلامی، همه و همه قابلیت‌هایی است که در طول زمان اثر خود را بر این اصطلاح‌نامه خواهند گذاشت و بر این اساس است که دست‌اندرکاران تهیه این

اصطلاح‌نامه با انتشار این دو طلیعه، امیدوار به کسب تجربه و راهنمایی اهل فن در همه زمینه‌های مربوط به تهیه اصطلاح‌نامه‌ها هستند.

به فراخور حال، اجازه بدهید گزارشی نیز درباره مقالات منتشر شده در مجموعه حاضر داده شود: مقاله جناب آقای دکتر مازیار امیرحسینی عیناً در شماره کتاب ماه علوم و فنون ویژه اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی به چاپ رسید. اما نظر به اهمیت این مقاله در معرفی ساختاری اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی، قرار شد بار دیگر در مجموعه حاضر به چاپ برسد. در حالی که مؤلف آن، مدت کوتاهی پس از تألیف این مقاله قلمی مهر جانی بر تن پوشید.

دو مقاله حسن مغازه و بانو دکتر نگار داوری اردکانی جدیدترین دستاوردها در جهت ارائه مطالبی سراسری اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی هستند. مؤلفان محترم و بزرگوار این دو مقاله، با آغوش باز تهیه مقالاتی در این موضوع را پذیرا شدند و باید از آنان نهایت قدردانی را به عمل آورد.

زمانی که مقاله سرکار خانم هادی مستقیم در همان شماره پیش گفته کتاب ماه علوم و فنون منتشر شد، هنوز ردهٔ *RIS* گسترش... (که خرد ایشان در تهیه آن نقش اساسی داشته‌اند) به زیور طبع آراسته نشده بود. از آن جا که یکی از مباحث مطرح شده در این مقاله، معرفی این گسترش و لزوم تهیه آن برای رسیدن به اصطلاح‌نامه بوده است، از خانم هادی درخواست کردیم صورت روزآمد مقاله خود را به ایشان بیاورند و ایشان با کمال میل به این درخواست ما پاسخ دادند. علاوه بر این، ایشان در نهایت صمیمیت، تألیف مقاله جداگانه‌ای درباره ابزار سازماندهی منابع تاریخ پزشکی را نیز وعده گرفتند.

این مجموعه، قدمی کوچک برای رسیدن به هدفی بزرگ است. دست‌اندرکاران تهیه اصطلاح‌نامه پزشکی دوره اسلامی بیش از هر چیز امیدوار هستند تا خوانندگان محترم و همه اهالی اصطلاح‌نامه‌ها، آنان را از نظر انتقادی خود محروم نگذارند. باید از همه کسانی که تهیه این مجموعه کوچک بدون یاری آنان امکان‌پذیر نمی‌شد

نهایت سپاس را به عمل آورد.

محمدرضا شمساردکانی

فرید قاسملو

تابستان گرم ۱۳۸۹ خورشیدی

www.ketab.ir